

Tekst 8. : Theologie (23 p.).

Klik het hoofdstuk aan dat je wil lezen. Het verschijnt onmiddellijk op je scherm.

Inhoud

1. Theologie.....	1
2. Manaïsme (Mana-geloof).....	6
3. De macht van een formule.	8
4. Manaïsme als ‘apocalyps’.....	10
5. Dynamismen.....	12
6. Animismen.	14
7. Zielsverhuizing.....	16
8. Manisme.....	18
9. De levenskracht als bestaansreden.	22

1. Theologie.

‘Theologie’ wordt hier verstaan als de definitie van wat ‘religie’ (‘godsdienst’) is. Wij willen weten hoe ‘religieus’ iets is en hoe het dat is.

Wij stellen ons daarbij buiten iedere bestaande religie, voor zover dit mogelijk is, alsook buiten iedere ‘irreligie’ (atheïsme, agnosticisme b.v.). - Daarom beginnen wij met wat *Nathan Söderblom* (1866/1931), hoogleraar in Uppsala en Leipzig, in zijn degelijk werk, *Das Werden des Gottesglaubens*, Leipzig, 1926-2,162f., zegt.

Heilig.

“Al is het geloof in God nevens het vereren van God nog zo betekenisvol voor religie, toch is er een nog betekenisvoller criterium (middel ter onderscheiding) inzake het wezen van religie, nl. het onderscheid tussen ‘heilig’ en ‘profaan’. (...). Er is geen vroomheid die naam waardig zonder de voorstelling van “het heilige”:
‘vroom’ is diegene die het bestaan van iets heiligs aanneemt”.- Aldus Söderblom.

Theologie.

‘Godgeleerdheid’ of ‘theologie’ let op wat heilig is en trekt bloot hoe heilig iets is en hoe het heilig is.

Opm.. - Het is al opgevallen dat wij - i.p.v. ‘godsdienst’ - de term ‘religie’ aanwenden. De reden is dat in het Latijn ‘re-ligio’ betekent “het letten op wat eerbied afdwingt doordat het heilig is”. Dit terwijl ‘godsdienst’ al onmiddellijk de deelterm ‘god’ invoert en daardoor één type van heiligheid bevoorrecht.

Het beslissende zal dus heel de tijd die deze uiteenzetting duurt, zijn het wezen van het heilige bloottrekken. Hetgeen geen gemakkelijke taak zal blijken te zijn, gezien o.m. de veelheid van duidingen van de term ‘heilig’. Wat niet belet dat te midden van de vele definities toch een algemene wezenskern te voorschijn komt.

Aretalogie

Bibl. st.: *S. Reinach, Cultes, mythes et religions, III, 1913-2,293/301 (Les arétologues dans l’ antiquité).*- Steller zet uiteen hoe de antieke Griekse term ‘aretalogos’ (verteller van wonderen) één neutrale en twee niet-neutrale betekenissen bergt.

a.- 'Aretè', Lt: virtus, fortitudo, betekent 'machtsteken'.

Zo b.v. in de antieke uitdrukking "tès theias dunameos aretai", letterlijk "van de goddelijke levenskracht ('macht') de wonderdaden". Daden die van een godgegeven macht getuigen. In die zin valt de term 'dunamis' samen met 'energeia', (levens)-kracht.

Mirakel

Van het Latijn 'miraculum', wat be- en verwondering wekt. Een vertaling van 'aretè'. In Bijbelse taalgebruik 'gebura'. Reinach zegt dat de Bijbelse term 'gebura' doorkomt in *Marcus 6:5*, waar gezegd wordt dat Jezus in zijn geboortestreek "niet veel 'dunameis', wonderdaden, kon verrichten" om reden van ongeloof.

Het heilige toont zich als de veroorzakende factor in en doorheen machtstekens.- Reinach: “Vast staat dat de term ‘aretè’ lang voor de triomf van het christendom gebruikt werd in de zin van ‘mirakel’, d.i. de natuur overschrijdend gegeven”. (O.c, 300).

b. Pejoratieve betekenis.

Wij staan daar bij stil omdat de hele uiteenzetting lang het onderscheid tussen het echte heilige (wonder) en het verdachte, ja, onechte heilige noodzakelijk kan zijn.

In de pejoratieve betekenis betekent ‘aretalogos’ ‘fabelverteller’ (‘fabulator’),-verteller van wat wij hier te lande heten ‘fabeltjes’. Vandaar: “humoristisch denker”, ook ‘kwakzalver’ (als genezer). Die antieke betekenissen blijven actueel als men het feitelijke religieuze leven nagaat!

Opm.. - 1 Johann, 4:1, zegt: “Geliefden, gelooft niet iedere ‘geest’ (*opm..*: levenskracht of macht) maar toets of de ‘geesten’ (*opm..*: levenskrachten) uit God zijn want vele valse profeten zijn over de wereld uitgegaan”.

In de Bijbel betekent ‘geest’ (‘roeah’ of ‘ruach’) ‘macht’ of ‘levenskracht’ die opvalt en verbaast.

Men ziet dus dat ‘geest’ ook in de Bijbel een melioratieve en een pejoratieve betekenis heeft net als b.v. de term ‘aretalogos’.

Men heeft dat onderscheid “het onderscheid der geesten” geheten. Wie aan onderzoek doet inzake het heilige en de religie als “de zin voor het heilige”, moet dit onderscheid danig voor ogen houden.- Niet dat het verdachte heilige niet tot (het brede begrip van) het heilige behoort. Integendeel.

Terloops:

wij zien o.g.v. wat zo even gezegd werd, dat zowel degenen die machtsfenomenen verhalen, als die machtsfenomenen zelf veelduidig, d.i. in meer dan één zin duidelijk, zijn. Wij benadrukken dit ten eerste gezien de hoge frequentie van verdachte verhalen. Religie ernstig opnemen is nog niet naïef terzake zijn.- Wij gaan nu dieper op de macht in.

Modellen.

Söderblom, o.c, 26, geeft drie voorbeelden.

Macht in het diergedrag.

Het paard zweet erg, gelukt er ternauwernood in de vracht huiswaarts te trekken. De Zweedse landbouwer weet waardoor: “Het paard is ‘maktstulen’, van de macht beroofd”. De ene of andere kwaadgezinde mens heeft d.m.v. “slechte kunsten” zijn macht ‘gestolen’.

Uitleg:

Twee verlopen:

1. Het eerste verloop - het ‘normale’ verloop - bestaat er sedert jaren in dat het paard de vracht met gemak, al zij het o.g.v. inspanning, thuis brengt.

2. Ook: deze keer verwacht de landbouwer er zich aan dat het werk met zijn paard normaal zal verlopen.

Maar kijk: het dier begint erg te zweten, geraakt met grote moeite met de lading thuis. Het normale verloop is dus ‘gedwarsboomd’ door een ander verloop dat een vijandig gezinde medemens o.g.v. “zwarte kunsten” in gang heeft gezet, nl. het ‘stelen’ van de macht van het dier.

Gevolg: het dier heeft alle moeite van de wereld om zijn gewoon werk te doen.- Het is dat ‘ongewone’, dat ‘onvoorziene’ en zelfs ‘onvoorzienbare’ of ‘onvoorspelbare’ dat de traditionele mens aan “de macht” doet denken en wel in haar schadelijke vorm.

Macht in het menselijk gedrag.

Zo - aldus steeds Söderblom, ibidem - kan ook een mens ‘maktstulen’ zijn.- De ouderen in het Noorden zegden van een man dat hij ‘hamstolinn’ - van zijn ‘hamr’ beroofd - is wanneer hij een misrekening opliep en niet vooruit geraakte.

Uitleg.- Weerom dezelfde samenloop van een normaal - en dus voorspelbaar - verloop, nl. lukken, dat doorkruist wordt door een schadelijk verloop.

Macht in spijzen.

Söderblom. - Wie weet niet dat spijs kracht geeft? Maar niet iedere spijs in gelijke mate, - niet de ganze schotel gort, niet ieder geheel brood. Want in de laatste rest gort aan de rand van de schotel, in de laatste beet brood of in de laatste hap van een reeks gelijktijdig gebakken broden is de macht samengebald aanwezig. Men zegt dan “de machtsbeet”.

Uitleg

Steller staat enkel stil bij het normaal verloop, nl. spijs die haar kracht nog bezit. Maar ook eten en drinken kunnen ‘maktstulen’ zijn en behalve louter biologische voedingswaarde geen macht, geen ‘heilige’ voedingswaarde, bezitten.

Wij beginnen zachtjesaan een voorstelling te verwerven van wat heilige of ‘sacrale’ macht of kracht zou kunnen betekenen. Wat op dagelijks profaan gebied ‘kracht’ of ‘macht’, versta: vermogen, heet, kennen wij. Doch sacrale macht of kracht is - niettegenstaande de gelijkenis o.m. inzake effecten - toch iets anders, al was het maar dat zij normaal ‘onzichtbaar’, ‘ontastbaar’, in één woord ‘onvaststelbaar’ is met ons gewoon kenvermogen.

Hoe weten dan b.v. Zweedse boeren dat er zoiets bestaat en zelfs ‘werkt’, d.i. gevolgen veroorzaakt? Hier toont zich een traditie: men leert sacrale macht onderscheiden van vader op zoon, van moeder op dochter. Traditie scherpt een bepaald waarnemingsvermogen terzake dat natuurlijk niet onfeilbaar is, verre van, maar dat toch in zekere mate betrouwbaar is.

De typisch moderne mens leeft niet meer in en van die traditie. Hij vertoont dan ook slechts bij uitzondering het kenvermogen in kwestie. Wie dat toch bezit te midden van onze moderniteit, heet dan ‘sensitief’ en in de sterke graad ‘helderziende’ of ‘heldergevoelige’.

Waarop later ingegaan wordt.

2. *Manaïsme (Mana-geloof).*

De Engelse zendeling *R.H. Codrington* (1830/1922) in zijn *The Melanesians*, Oxford, 1891, legt het typisch Melanesisch geloof in de macht uit als volgt.

Terloops: Melanesië in de Stille Zuidzee omvat Nieuw-Guinea en westelijke eilandengroepen van de Stille Zuidzee.-

Opm. Codrington gebruikt de term ‘supernatural’, ‘bovennatuurlijk’ waarbij wij opmerken dat binnen het katholieke taalgebruik onderscheiden wordt tussen ‘buitennatuurlijk’ (paranormaal) en ‘bovennatuurlijk’ (enkel ontspringend aan een strikt boven ieder natuurvermogen uitreikende ingreep van de God van de Bijbel). Het ‘mana’ of sacrale kracht is in beginsel enkel buitennatuurlijk. Daarom vertalen wij door ‘buitennatuurlijk’.

Religie op zijn Melanesisch.

“De religie der Melanesiërs - aldus steller - bestaat - wat de theorie betreft - uit de overtuiging dat er een buitennatuurlijke kracht bestaat die op zich onzichtbaar is, en - wat de praktijk betreft - uit de aanwending van middelen om die macht tot eigen voordeel te beheersen.

De voorstelling van een Opperwezen is hun volkomen vreemd. Wel is er een geloof aan een kracht die - volkomen afgezonderd van fysische kracht - in elk geval ten goede of ten kwade werkt. Dergelijke kracht bezitten en beheersen betekent het grootste voordeel. Dat is ‘mana’. (...). De hele Melanesische religie bestaat in feite erin zich dat mana eigen te maken om het tot eigen voordeel bruikbaar te kunnen maken,- de algehele religie, - wat betekent gebeden en offers”.-

Opm.. - Men ziet meteen in dat i.p.v. ‘godsdienst’ beter ‘religie’ gebruikt wordt.

Een mana-steen.

Codrington.- Iemand ontmoet toevallig een steen die zijn verbeelding prikkelt: de vorm is ongewoon; hij lijkt op ik weet niet wat. Dat is zeker geen steen als de andere! Er moet mana in aanwezig zijn.

Zo redeneert hij bij zichzelf. En toetst zijn steen: hij plaatst hem bij de wortel van een boom op wier vrucht hij enigszins lijkt ofwel steekt hij hem in de aarde als hij zijn tuin beplant. Een overvloedige oogst van de boom of in de tuin toont dat hij gelijk heeft: de steen is mana; hij bezit die kracht.- En, doordat hij deze bezit, is hij ertoe in staat ze aan andere stenen mee te delen”. - Tot daar een model.

Kratofanie.

‘Kratofanie’ betekent “het feit dat kracht zich toont”. De steen van zo even toonde zijn kracht in de ongewone vruchtbaarheidsfenomenen. Daarbij zijn de opzienbarende resultaten uitsluitend aan de mana-inwerking te danken. Wat niet behelst dat de traditionele Melanesiër de gewone, ‘natuurlijke’ krachten onderschat. Hij kent ze zeer goed. Maar het opvallende verschil inzake resultaat doet hem ertoe besluiten: “Er is meer aan de hand. Er is mana aan het werk”. Het ongewone resultaat ‘transcendeert’ het gewone verloop der planten.

Onpersoonlijk en toch persoonsgebonden.

Codrington.- Ofschoon in zich onpersoonlijk, is mana altijd verbonden met een persoon die ze richt. De geesten ('spirits') hebben er altijd. De zielen van overledenen ('ghosts') hebben er meestal.

Indien een steen kennelijk een buitennatuurlijke kracht bezit, dan is dat doordat een geest er zich mee één gemaakt heeft. De beenderen van overledenen bezitten mana doordat de 'ghost' ermee één is.

Een mens kan dermate een sterke band hebben met een 'spirit' of een 'ghost' dat ook hij mana bezit. (...). Zodoende is ieder opmerkelijk wel lukken een bewijs dat een mens mana bezit. De invloed van zo iemand hangt af van de indruk die hij op de geest van het volk maakt dat hij werkelijk over mana beschikt, zo dat hij daardoor een leider wordt.

Tot daar in hoofdzaak wat Melanesisch manaïsme betekent: het is één type van geloof in de sacrale macht.

3. De macht van een formule.

Bibl. st.: N. Söderblom, *Das Werden des Gottesglaubens*, Leipzig, 1926-2, 81f..

De genezer.

Het uitgangspunt van het feit dat het wezen van de uitzonderlijke werking van de heilige kracht kenbaar wordt, werd de genezer: hij was immers degene die wist wat de anderen niet wisten. De voorstelling van de macht heeft voorzeker een nauwkeuriger inhoud gekregen door hetgeen men van zijn vermogen vaststelde. Tenminste wordt dit in de ons bekende gevallen meestal over hem en zijn formule als ‘mana’, ‘brahman’, ‘orenda’, ‘manitoe’ (*opm.:* termen die het heilig wezen der kracht in kwestie aanduiden bij verschillende volkeren) bij voorkeur beweerd.

De heilige formule

Deze had een kracht in zich tot dewelke men zich desnoods wendde. In de loop der taalkundige ontwikkeling weliswaar werden de woorden archaisch en geraakte hun betekenis vergeten. Doch - om de kracht der heiligheid niet te niet te doen - werd de formule onveranderd gehouden en zo door latere geslachten ‘gezongen’.

Een model.

Pater Lejeune (1592/1664) verhaalt in *la Nouvelle France* (1634) over de gezangen der Indianen wat volgt.

Wat hun bijgelovige gezangen betreft: zij gebruiken ze bij duizend gelegenheden. Een magiër en een bejaarde met wie ik het daarover had, verschaften mij de verklaring. Zij vertelden over twee wilden (*opm.:* de toenmalige naam voor ‘primitieven’) die ooit in grote nood - zij waren door voedselgebrek de dood nabij - de aanwijzing kregen: “Indien zij zongen, dan zouden zij geholpen worden”. Het geschiedde zo: als zij zongen, vonden zij iets eetbaars.- Men weet niet wie het was die hun de aanwijzing gaf.

Sedertdien.

De ganse religie der bewuste Indianen bestaat van dan af vooral in zingen. Daarbij gebruiken zij de barbaarste woorden die in hen opkomen.- Lejeune geeft enkele van die woorden weer uit - wat hij heet - “een bijgelovige ritus die meer dan vier uren duurde”.

Sacraal is radicaal onderscheidbaar van profaan.

Scherp wordt onderscheiden tussen gewone (exoterische) sagen en liederen en heilige formules. - Vaak wordt de kracht erin als alleenrecht van de genezer of van een bepaalde clan of stam opgevat. Bij de Indianen gold het als een belediging wanneer men het gezang van anderen gebruikte. Zoals bepaalde Indianen persoonlijke beschermgeesten of heilige voorwerpen bezaten, zo ook hadden zij liederen die als persoonlijke eigendom beschouwd werden. Volgens hen woont in het (*opm.:* sacrale) lied een kracht die niemand buiten de rechtmatige eigenaar zich mag toe-eigenen.

Opm. - Hierboven werd de term ‘gezongen’ tussen aanhalingstekens geschreven. De reden is dat het ‘zingen’ van krachtgeladen liederen een zeer geëigende wijze van uitspreken inhoudt zo dat men het ‘zingen’ heet. Zo heeft de Latijnse term ‘carmen’, die ‘lied’ betekent, bijtijds de betekenis van ‘toverlied’ (versta: heilig lied, krachtgeladen lied).

Opm. - Men denke nu niet dat enkel primitieven in het verleden het begrip 'kracht' kennen: ook heden nog pleegt men in 'alternatieve' middens - zo in wat men heet "New Age" - het sacrale begrip 'kracht' of 'macht' als fundamenteel te huldigen.

Maar het doet goed aan de hand van wat teksten uit het verleden terzake zeggen, te weten dat die tradities heden nog levendig zijn in bepaalde premoderne middens. Wij zeggen 'premodern' omdat al wat modern is in de scherpe zin, met het basisbegrip van religie grote moeite heeft.

4. Manaïsme als 'apocalyps'.

S. Reinach, *Cultes, mythes et religions*, III, Paris, 1913-2, 284/292 (*L'apocalypse de saint Pierre*), definieert: de onthulling van feiten die aan de doorsnee kennis der mensen ontsnapt, is 'apo.kalupsis', openbaring. Meestal is het een bevoorrechte die de enige getuige of althans de enige waarborg is van het onthulde, die 'openbaart'.

Opm.. - De zeer brede betekenis wordt bevestigd door C. Kapper e.a., *Apocalypses et voyages dans l'au-dela*, Paris, 1987.- Dat dit literaire genre oeroud is, blijkt uit wat N. Söderblom, o.c., 28f., zegt in Codrington's spoor.

Contact met geesten en zielen.

De Melanesiërs geloven zowel aan geesten (spirits), die zich wel tonen maar niet in een aards-biologisch lichaam, als aan zielen van doden (ghosts). Zij richten zich tot de eersten en tot de machtvollen onder de tweeden d.m.v. gebeden en offers, meestal geld.

Contact met zielen.

Enkel sommige zielen van overledenen bezitten mana. Dat openbaren zij snel na de dood. De andere zielen geraken in vergetelheid want de zielen van 'gewone' mensen openbaren geen mana na de dood van het lichaam. - De Melanesiërs toetsen dit.

1. De geredde kano.

Ganindo werd door een pijl gedood toen hij met anderen onder de leiding van de hoofdman Kulandikama Gaeta ten aanval trok om op koppen te jagen (met het oog op koppensnellerij) en zodoende kracht in zijn dorp te bekomen.

Opm..- Het koppen snellen is blijkbaar één der middelen om zich het mana van anderen toe te eigenen. - Welnu, bij een latere veldtocht geraakte de kano vast. Men riep namen uit. Toen Ganindo's naam uitgeroepen werd, kwam de kano los.

Opm.. - Dat is blijkbaar een vorm van 'openbaring' van wat voor het doorsnee kennen verborgen blijft. De machtvolle ziel van de aangeroepene 'openbaart' zich in en doorheen het reddend antwoord dat zij geeft op het smeekgebed.

2. De onthullende raadgeving

Op dezelfde wijze kwamen zij te weten welk dorp zij moesten aanvallen: aanroeping en het wel lukken dat daarop volgt.- Thuis gekomen dansten zij rond Ganindo's hut terwijl zij uitriepen: "Onze tindalo (*opm..*: aanduiding van de ziel van de dode) is machtig genoeg om te doden!".- Ten tijde van Codrington werd die tindalo op Florida (één der Salomonseilanden) vereerd.

Opm..- Meteen zien wij hoe een erediens ontstaat: wie maar 'macht' toont, wordt vereerd,- zowel voor als na de dood.

Ongelijke macht.

De ene geest of levende beschikt over meer mana dan een andere. Zo durft men niet een man doden zonder de hulp van een van sterker mana voorziene man,-- uit vrees voor de ziel van de gedode. - Indien een regenmaker, d.i. een mens die het weer be-

heerst door zijn macht, er niet in slaagt regen te veroorzaken of een storm te stillen, dan is dit te wijten aan de tegenwerking van een van sterker mana voorzien genezer.

Relieken.

In noodgevallen moet men een ‘amulet’ (*opm.*: gelukbrengend voorwerp) - een tand, een pluk haren b.v. - van een man met sterkere macht kopen, want die reliek is “vol mana” (van degene van wie de reliek is).

Harmonie der tegengestelden.

Deze term werd door *W.B. Kristensen*, bekend om zijn *Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947, - vooral o.c, 231/ 290 (*Kringloop en totaliteit*), als een groundbegrip ingevoerd. ‘Totaliteit’ betekent dat de sacrale kracht wel redt (geneest, begunstigt) maar o.g.v. een soort verborgen wetmatigheid metertijd omslaat in haar tegendeel (ziek maakt, tegenwerkt).

‘Harmonie’ betekent dat beide - heil en onheil - ‘harmonieus’ in elkander passen als de twee ‘tegegengestelden’ in de sacrale macht.

Codrington stelt vast b.v. dat mana ziekte-en-genezing bewerkt! Het regelt het weer ten goede en ten kwade (zoals hier juist boven waar twee regenmakers tegengestelden veroorzaken). Het openbaart schuld of onschuld bij betichten (mèt de gebeurlijke tegengestelden door magiërs in dienst van één der partijen veroorzaakt). Het maakt gif actief ten goede of ten kwade.

Moraal.

Bij dit laatste - de harmonie der tegengestelden - blijkt dat moraal in het kader van een manaïstische cultuur een zeer rekbaar begrip vertegenwoordigt.

5. Dynamismen.

G. van der Leeuw, *Phanomenologie der Religion*, Tübingen, 1956-2, 9, vat samen.

Dynamisme.- De duiding door van der Leeuw van religie heet ‘dynamisme’ doordat hij de nadruk legt op de ‘dunamis’, de macht.

Wij treffen - zo zegt hij - de voorstelling van een macht aan die op ‘empirische’, d.i. op concrete ervaring gesteunde, en doorleefde wijze in personen en dingen vastgesteld wordt en dankzij dewelke zij tot veroorzaken in staat zijn. Deze oorzaakelijkheid is gevarieerd: zij omvat zowel het verhevende in onze zin begrepen als de schepping als het reine vermogen tot veroorzaken of het wel lukken. - Zij is enkel dynamisch en allerminst ethisch of ‘geestelijk’ in onze zin.

Opm.. - Met “in onze zin” bedoelt steller de betekenis die de term ‘heilig’ gekregen heeft in het westen, - vooral onder Griekse en Bijbelse invloeden.

“Primitief monisme”.- ‘Monisme’ betekent “de mening dat één enkel gegeven de hele werkelijkheid omvat”.- Dergelijke naam zou een theorie vooropstellen die er in de feiten niet is, want men gewaagt enkel van “de macht” wanneer zij opvalt en om wat in gewone gevallen voorwerpen en personen doet veroorzaken, bekommert men zich niet.- Toch is het volkomen juist dat de voorstelling van de macht, zodra zij in andere cultuursituaties (*opm..*: dan de primitieve) terecht komt, zich tot de voorstelling van een alom aanwezige kracht ontwikkelt.

‘Macht’ als omvattend begrip. - Men heet “heilige stof” (één der namen voor ‘kracht’) èn ook God ‘heilig’. - Zo b.v. betekent de Hebreeuwse term “el” zowel ‘macht’ als ‘God’, want men zegt: “Het hangt van het ‘el van mijn hand af”, d.i. van de macht van mijn hand. Anderzijds slaat “de ‘elim” op persoonlijke godheden.

Ontzag.- De houding van de mens tegenover de macht is verbazing, huiver,- in uiterste gevallen vrees. Marett (een religiewetenschapper) gebruikt de gelukke Engelse term ‘awe’. Dergelijke houding heeft als reden het feit dat men de macht weliswaar niet voor bovennatuurlijk maar toch voor buitengewoon, ‘anders’, houdt. De voorwerpen en de personen die macht uitstralen, vertonen nl. een apart wezen, nl. zij zijn ‘heilig’.

Evolutie. - Söderblom, o.c, 91f., ziet twee wegen waarlangs de heiligheid zich boven het primitieve stadium verheven heeft, nl. in India en in Israël.- Wij noteren wat hij zegt over dit laatste.- Bij de Semieten - vooral in Israël - deed zich bij voorkeur de opvallende gevaarlijkheid en wonderbaarheid van het heilige gelden. Door een wisselwerking van dit intensieve begrip ‘heiligheid’ en de mozaïsche profetische ervaring van God werd het ‘supranaturalisme’, d.i. de overtuiging dat pas het heilige in zijn bovennatuurlijke graad echt ‘heilig’ is, van de openbaringsreligie, de Bijbel, versterkt. De geschiedenis van het begrip ‘heilig’ toont binnen de openbaringsreligies - jodendom en christendom - telkens weer en altijd duidelijker het bovennatuurlijk karakter van het heilige.-

Opm.. - Wij kunnen daaraan toevoegen dat met het supranaturalisme de moraal - denken wij aan de Tien geboden als openbaring van Gods heiligheid - telkens weer en altijd duidelijker een elders ongekende nadruk krijgt. Zodat ‘heilig’ op de duur

‘gewetensvol’ en ‘deugdzaam’ betekent. Kan binnen de Bijbel een gewetenloze ‘heilig’ heten?

Opm..- Dit behelst niet dat buiten de Bijbel geen gewetensvolle duiding van heiligheid aantrefbaar is. Integendeel! Maar de Bijbel vertoont toch een opvallende kentrek terzake, - vooral sedert Mozes en de profeten, die een harmonie der tegengestelden inzake moraal zeer zeker grondig afwijzen als ‘vlees’ en dit in naam van Gods ‘geest’, d.i. Gods moreel gave levenskracht. Dit vanaf *Genesis 6:3* op overduidelijke wijze.

6. Animismen.

E. Tylor (1832/1917) voerde in 1867 de term ‘animisme’, letterlijk “geloof in de ‘anima’ of ‘animus’, ziel”, in.

Aspecten.- Met Söderblom, o.c, 11, onderscheiden wij volgende getoetste animismen.

1. Een gegeven uit de natuur - stok, boom, krokodil - wordt als levend geduid zonder dat van een eigenlijke afzonderbare ziel sprake is- Dat heet Söderblom ‘animatisme’ (van ‘animatus’, van leven voorzien).

2.1. Ieder mens bezit een ziel, gebeurlijk opdeelbaar in een meervoud van ‘zielen’ (versta: ‘zielelagen’). Waarover straks meer.

2.2. Een natuurgegeven - voorwerp, plant, dier - kent men een ‘lichaam’ en een geëigende ‘ziel’ toe. Naar analogie van de mens.

3.1. In een kruik, een boom, een leeuw huist de ziel van een machtvolle,- bekende of onbekende - dode.

3.2. In een kruik, een boom of een bos, een leeuw of een groep leeuwen huist een “vrij zwevende” geest, - b.v. een natuurgeestje, een woudgeest, een aantal vruchtbaarheidsgestten.

Let wel: deze ‘takken’ van animisme zijn niet overal in gelijke mate aanwezig.

Ervaringen.

Mensen vertellen - primitieven (die er gemakkelijk over spreken onderling) of modernen (die zulke ervaringen met een taboe omgeven) - dat zij gedurende de slaap uittreden. M.a.w.: hun ziel ‘reist’ buiten het lichaam dat er comateus bij blijft.

Gebeurlijk ‘dromen’ zij dat zij “konijnen eten” of zo. Of zij treden naar ‘vrienden’ of ‘vriendinnen’ uit. Dezen ervaren dan “een massa, een wezen, dat op hun bed weegt of zich nevens het bed neerzet”. In een sterker geval ervaart de bezochte “een nevelachtige figuur die iets van hem lijkt te verlangen”.

Job 4:12:/16.

Ik had ook een vluchtige openbaring. Mijn oor ving er het gefluister van op. - Op het moment dat dromen op verwarde wijze de geest omwoelen, wanneer een loomheid de mensen overvalt, greep een ontzettende huivering mij aan (...). Een ademtocht gleed langs mijn gelaat en deed mijn haren rijzen. Iemand daagde op. Ik herkende zijn aangezicht niet. Maar het beeld bleef mij voor de ogen. Stilte. Daarop liet een stem zich horen: “Is een sterveling gerecht in Gods ogen? (...)”.

Opm.- Moderne mentaliteit meent o.i. al te vlug dat deze tekst een literaire kunstgreep is daar waar dergelijke ervaringen veel meer voorvallen dan ‘men’ wil aan-nemen.

Zielenmeervoud.- Bibl. st.: W. Davis, *De slang en de regenboog*, Amsterdam, 1986- Steller onderzocht in Haïti of zombi's bestaan. In dat verband zet hij het vodoe animisme uiteen.

“Le corps cadavre”, het lijkenlichaam, is het biologische lichaam.

De ‘n ‘ame’, de levensziel, doet het lichaam leven. Zij is een energie die in flarden gedurende de ontbinding van het lijk overgaat in de organismen op de grond,- maanden lang.

De ‘z’ étoile’, de ‘fortuinster’, woont in de hemel (is niet in het lijf) en is de energie die de levenslijn met haar gelukke of mislukte lotgevallen bepaalt.

De “gros bon ange”, de grote goede engel, is de ongedifferentieerde kosmische energie die in elk bewust wezen tot handelen drijft. Bij de dood keert zij terug in de ‘wereldziel(estof)’.

De “ti bon ange”,

de kleine goede engel, is die energie die het individu als persoonlijkheid met wil en karakter veroorzaakt. Deze reist o.m. gedurende de slaap buiten het lichaam.

De vodoe magie heeft het vooral op de kleine goede engel gemunt. Bij bezetenheid heeft een ‘loa’, een geest of godheid, er bezit van genomen en is de bezetene niet meer zichzelf. De ervaring van ‘leegte’ onmiddellijk na een plotselinge schrik is het gevolg van een tijdelijke uittreding van de kleine goede engel. Onderwijl is hij het geheugen dat ervaringskennis onthoudt. Riten trachten die energie te redden. Zij wordt wel eens uit het lichaam verwijderd en in een pot van aardewerk ondergebracht die in het binnenste van een heiligdom wordt gezet onder de bewaking van de ‘houngan’ (magiër). Wat meermaals risico's inhoudt gezien de moraal der betrokkenen.

Op die achtergrond verklaart Davis het zombificeren van bepaalde mensen.

7. Zielsverhuizing.

Bibl. st.: Söderblom, o.c., 14f..

Indien er dan toch van zielsverhuizing bij primitieven kan gesproken worden - aldus steller -, dan in de volgende zin. 'Iets' gaat van een gestorvene over in een nakomeling of in een na diens dood geboren kind. Dat staat vast. Maar wat juist? In de regel niet de individuele, na de dood overlevende ziel van de voorouder. Deze bestaat voort als een 'wezen' te midden van scharen 'geesten'.

Opm.- O.c., 10, vermeldt steller het begrip 'schim'. - De Zoeloes (in Zuid-Afrika) zeggen van een man die eerbied en vrees uitlokt: "Unesitunzi (Hij heeft schim)" waarbij 'isitunzi' de reden van het ontzagwekkende aanduidt, nl. 'schim'.

Opm.. - Men kan zich niet van de indruk ontdoen dat isitunzi de macht van de man in kwestie aanduidt.

De Dsjagga (in de streek van de Kilimanjaro) heten hun voorouders "de schimmen der doden" (volgens *J. Raum, Versuch einer Grammatik der Dschaggasprache*, Berlin, 1909). - Dit taalgebruik, dat aan het onze herinnert waar sprake is van "het schimmenrijk", is onweerlegbaar terzake: het gaat over de individuele na de dood levende zielen.

'Iets' gaat over.

Wat juist? - Bij de Batak (in het noorden van Indonesisch Sumatra) gaat 'tendi' of 'tondi', de zielestof of macht, over op de nakomeling. Niet wat aldaar heet de 'begu', de individuele ziel.

Op Malakka gaat de 'sumàngat', de levenskracht - zowel in rijst als in mensen aanwezig - over. Niet de individuele ziel.

Bij de Tsji (Negro-afrikanen) heet de macht 'kra': zij gaat over. Niet de 'shraman', de individuele ziel. Een soort krachtvoorraad - die vaak als de eigendom van de familie of de clan beschouwd wordt - wordt, aangezien de levenskracht met de naam samenhangt, door de naam aan nieuwe enkelingen binnen het geslacht verleend.

M.a w.: het geloof in de kracht - manaïsme - speelt in de overerving een centrale rol. Dat die kracht met de naam verbonden wordt, heeft o.m. als reden dat de term 'naam' in feite om reden van metonymie (samenhangsoverdracht) hetzelfde betekent als 'kracht'.

Opm.. - Het begrip 'inwoning' of "huizen in" heeft veelal een rekbare betekenis. - Söderblom haalt *M. Kingsley, West-African Studies*, London, 1899,98, aan: "Er is in de religie der West-Afrikanen een merkwaardig aantal van in lichamen huizende geesten maar een nog groter aantal geesten die geen materiële woonplaats hebben maar die zoiets bij toeval innemen".

Wij geven die vaststelling weer om erop te wijzen dat b.v. de 'aanwezigheid' van de ziel van een overledene - de vader b.v. - kan begrepen worden in de door Kingsley bedoelde zin: de voorouder b.v. dwaalt in de andere wereld en zoekt "een woon-

plaats”. Wat de indruk van zielsverhuizing kan geven.

Opm.: - **Bibl. st.:** *J. Herbert, La religion d'Okinawa*, Paris, 1980.

Okinawa (Ryu-kyu is een eilandengroep tussen Japan en China. De religie aldaar is blijkbaar oeroud want enkel wijvrouwen fungeren er op sacraal gebied. Zij zijn o.m. genezeressen. Regelmatig stellen zij vast dat de kwaal waaraan iemand lijdt, in feite die van een voorouder (vaak onder de oorlog gedoden) is. Zo b.v. had een vrouw keelpijn: door het nodige te doen voor haar in de oorlog gesneuvelde broer genas de vrouw meteen. “Zij leed aan haar broer”! (O.c., 59ss.). –

Wij verwijzen hierbij naar *P. van Eersel/ C. Maillard, éd., j'ai mal à mes ancêtres (La psychogénéalogie aujourd'hui)*, Paris, 2002. Het werk laat in vraaggesprekken zeven gespecialiseerden aan het woord die wat de genezeressen op Okinawa vaststellen, bevestigen.

Söderblom besluit dat, indien het Indische, Egyptische en Griekse begrip ‘zielsverhuizing’ (de individuele ziel doorloopt een reeks aardse levens) het primitieve erfgoed voortzet, het dan in een zeer nieuwe zin is.

8. Manisme.

Het domein van het heilige omvat ook wat sinds H. Spencer (1820/1903) ‘manisme’ heet, d. i. voorouderreligie.

‘Manes’ in het Latijn betekende “zielen der doden”. Volgens Spencer was de wisselwerking tussen levenden en doden de integrale oorsprong van religie. Dit is niet vol te houden, al was het maar omdat de oudste culturen (jagers/ plukkers) daarvan weinig te zien geven behalve vrees. Maar dat contact met doden een gedeelte van religie verklaart, is evident. In vele voorchristelijke religies vormt manisme een zeer ontwikkelde tak.

Steekproef.- *J. Herbert, La religion d’ Okinawa*, Paris, 1980, vooral o.c, 59ss., laat ons aanvoelen wat manisme kan zijn onder één oogpunt.

Okinawa (=Ryu-kyu) omvat 73 eilanden en eilandjes waarvan enkele tientallen bewoond zijn en een religie vertonen die enkel wijvrouwen als sacraal personeel kent (‘noro’ of ‘tsukasa’ geheten). Als genezeressen werken zij samen met artsen en vullen deze aan.

Herbert: “Zij ontdekken wie de voorouder is die lijdt en leren de zieke hoe hem tot vrede te brengen. Dit valt heden (1975+) zeer veel voor met mannen of vrouwen die tijdens de oorlog gedood werden. Zo ook met zeelui of vissers die vergingen. (...).

Men heeft mij het geval aangehaald van een vrouw die ‘keelpijn’ had. Welnu, zij had een broer gehad die tijdens de oorlog gedood werd. Zij ontdekte tenslotte waar hij begraven was. Daarop richtte zij zich tot de plaatselijke noro die tussenkwam; de vrouw genas” (o.c. 60).

Actualisering.

Bibl. st.: *Anne Ancelin Schützenberger, Aïe, mes aïeux*, Paris, 1993-1.; 2001-15.-

Wij kunnen de hele rijkdom van dit boek nu niet tentoon spreiden en beperken ons tot ‘marxistische’ fenomenen die wat archaische religies al lang weten, actueel maken. Enkele steekproeven brengen beter over dan een hele uiteenzetting.

De ondertitel omvat: transgenerationele banden, familiegeheimen, verjaardagssyndromen, overdrachten van traumatismen, genosociogrammen.

Terloops: een genosociogram is een stamboom, opgemaakt o.g.v. herinneringen van mensen met problemen (zonder verder onderzoek), aangevuld met belangrijke gebeurtenissen (geboorte, sterfgeval, verjaardag b.v.) met aandacht voor data en ook met het noteren van sociometrische verbanden (versta: affectieve banden), op papier gezet in de vorm van pijlen of gekleurde strepen.

Blauwe ziekte (blauwzucht).- O. c, 67 (*La maladie de l'enfant adopté*).

Een jonge vrouw leed ooit aan blauwzucht (hartkwaal met gevaar voor erfelijke doorgave) maar is er goed aan toe. Na geopereerd te zijn - net als haar grootmoeder die er ook van geopereerd werd - beslist zij te huwen maar zonder kinderen te willen.

Toch beslissen haar man en zij een kind aan te nemen. Een kind uit India wordt aangeboden waarover men niets weet tenzij dat het een wees is. Zij stemmen in. Het is een mooie baby. Kort na zijn aankomst in Frankrijk blijkt het... blauwzucht te hebben! Het wordt geopereerd per toeval door dezelfde heelkundige in hetzelfde hospitaal en op dezelfde datum als jaren te voren de adoptie moeder. Let wel: de geneeskundige dienst had de datum bepaald!

Opm.. Dergelijke 'herhalingen' worden regelmatig aangetroffen. Indien toeval, dan toch een opvallend toeval.

Machtswoord.

O.c, 147ss. (*Effets d'une parole forte*) - Schrijfster werkt met gezinnen in Noord-Afrika (Tunesië b.v.). - Een Arabisch gezin in de streek van Carthago ziet een reeks meisjes geboren worden: Djamila, Aïcha, Leïla, Oriane, Yasmine. Een zesde meisje komt ter wereld. De vader - woedend - heet het 'Delenda'! Volgen daarop twee jongens, Mohamed en Ali. Dergelijke volgorden komen meermaals voor in de streek sedert tweeduizend jaar: na te veel meisjes wordt de vader woest, heet de laatste Delenda en dan komen jongens!

Opm.. - Cato de Oudere (-234/-149), een Romein van de oude stijl, was de doodsvijand van de stad Carthago. Hij hamerde erop: "Carthago delenda" ("Carthago is te verwoesten").- Kwaad geschiedt Delenda en de vorige meisjes niet maar de reeks meisjes houdt op en jongens komen ter wereld.

Schrijfster: "Toeval? Bijgeloof? Maar, indien bijgeloof, hoe werkt dan sedert tweeduizend jaar in de streek ook bij ongecultiveerde buitenmensen dat 'bijgeloof? Hoe beïnvloedt het machtswoord de genetica? "

(Manisme).

Schrijfster legt de nadruk: indien de vader enkel zegt: “Mocht toch maar eens een zoon geboren worden” of “Ik wil een zoon”, dan is er geen resultaat. De noodzakelijke en voldoende voorwaarde is in woede de term ‘Delenda’ uitspreken over het laatst geboren meisje. - Het fenomeen is sedert eeuwen herhaalbaar en in die zin tot op zekere hoogte toetsbaar.

Vervloeking.

O.c, 146 (*Prédiction et malédictions dans l' histoire*).- Schrijfster stelt vast: “Zonder in vervloeking te geloven kan men zich vragen stellen omtrent het uitwissel van “een sterk woord” - wij vertalen door ‘machtswoord’ – dat:

(a) door een sterke emotie gedragen wordt en

(b) vooral uitgesproken wordt door iemand met gezag (priester, genezer, familielid, professor)”.

De term ‘Delenda’ is in Cato’s mond zeker een toepassing. Het is alsof de ‘macht’ of ‘kracht’ die Cato in de wereld bracht, kan overgenomen worden en herhaalbaar is.

De “vervloekte koningen”.

Filips de Schone (1285/1314) schaft in 1312 de Orde der Tempeliers af en doet hun grootmeester Jacques de Molay ter dood veroordelen. Op de brandstapel op 18.03.1314 roept de Molay uit: “Paus Clemens! Ridder Guillaüme! Koning Filips! Binnen dit jaar daag ik u voor Gods rechterstoel om er uw rechtvaardige straf op te lopen. Vervloekten! Vervloekten! Allen vervloekt tot in het dertiende geslacht!”.

In de loop van 1314 stierven de drie gezamenlijk verantwoordelijken: de Franse koning, de paus, de kardinaal (die het gerechtshof voorzat). Dan de oudste zoon van de koning e.d.m..-

De stamboom der Franse koningen, de Capetingers, stierf vlug uit. In 1328 volgen de Valois en later de Bourbons. De laatste der Bourbons, Lodewijk XVI (1754/1793) ter dood veroordeeld door la Convention, ging door dezelfde deur uit de gevangenis als die door de welke 467 jaar te voren Jacques de Molay gegaan is. Het was het dertiende geslacht!- Tot daar de gegevens.

Schrijfster.- Toeval? Goddelijke gerechtigheid? Vervloeking? - Haar theorie getrouw, nl. een door sterke emotie gedragen machtswoord uitgesproken door iemand met een positie, verklaart zij het lot der “vervloekte koningen” als één der vele toepassingen ervan. Zij geeft in haar boek andere toepassingen.

Opm..- Wat hebben de gegeven steekproeven nu met manisme te doen? Want dat is de betekenis van de titel van haar boek.- Danig veel uitleg geeft zij niet buiten haar psychologische theorie, die blijkbaar een ‘wetenschappelijke’ vertaling is van sacrale denkmodellen.

Om te beginnen de term “parole forte”. Wie ziet daarin nu niet een omweg om de term “magisch woord” te omzeilen? En de ‘macht’ (‘forte’): wie ziet daarin niet de term ‘levenskracht’ die door het dynamisme van *G. van der Leeuw* in diens *Phänomenologie der Religion*, Tübingen, 1956-2, uitvoerig toegelicht wordt?

De overdracht van de blauwzucht, het veranderen van het geslacht der Arabische kinderen, het tragische lot der Franse koningen lijkt - in de ogen van schrijfster - te steunen op één of meerdere voorouders die op een gegeven moment van de aardse geschiedenis ‘iets’ - in twee van de gevallen een ongelukkig lot (ziekte, dood), in het derde geslachtsverandering - instellen (ja, als een soort ‘instelling’ die op duren berekend is en dus herhaalbaar is, schijnbaar eindeloos). Waarbij ‘voorouder’ niet enkel een biologische voorouder is maar een figuur (Cato, Jacques de Molay) die een soort ‘culturele’ voorouder is. Meer nog: in het geval van de blauwzucht is de biologische moeder in India en zijn de ouders adoptieouders!

Het traditionele dynamisme zoals men het in de traditionele (premoderne) culturen aantreft, stelt dat met de biologische bevruchting niet de individuele ziel van de voorouder overgaat (tenzij bij uitzondering) maar de levenskracht of macht (in Melanesië ‘mana’), eigen aan de voorouders. Dit geldt ook voor adoptie,-- waar wij gewagen van louter ‘juridisch’ verband tussen voorouder en nakomeling.

Schrijfster wil mordicus ‘wetenschappelijk’ zijn - gezien de druk die de internationale onderzoeksgemeenschap pleegt uit te oefenen, is dit zeer begrijpelijk - en dus vermijdt zij het religieuze en het occulte taalgebruik. Maar is de duiding daardoor al werkelijkheidsgetrouwer? Dit met alle eerbied voor haar indrukwekkend feitenmateriaal.

9. De levenskracht als bestaansreden.

Bij het lezen van b.v. Söderblom's werk valt een rangorde op die wij nu heel kort preciseren.

1. O.c., 54.- Vanaf de primitieven tot heden treedt de individuele en onsterfelijke ziel op als een wezen met het vermogen te willen en te handelen en b.v. uit te treden, waardoor het een onafhankelijkheid van het lichaam toont. De ziel 'veroorzaakt'.

Vanaf de primitieven tot heden treedt de macht - mana in Melanesië - op als een vermogen dat van de voorwerpen tot de persoonlijke wezens uitzonderlijke eigenschappen en prestaties 'veroorzaakt'. De parallellie valt op. Vooral dat van voorwerp tot persoon de macht mee evolueert.

2. O.c, 59.- Wij nemen een lukrake steekproef.

De religie der Tonga (Z.-W.-Zambia/ N.-W. Zimbabwe) is grondig 'manisme', voorouderreligie. Daar worden alle doden 'shikwembu', goddelijke wezens, 'godheden'.

Wat ons het begrip 'polytheïsme' (veelgodendom) bijbrengt, iets dat in een veelheid van types wijdverspreid is over de voorbijbelse aardbol. Zielen zijn als goddelijke wezens machtdragend in een opmerkelijke graad. Zij zijn 'veroorzakers'.

3.1. O.c., 108. - Wij nemen weerom een lukrake steekproef.- De religie der eilanders van Torres Strait huldigen,- volgens A.C. Haddon, *The Religion of the Torres Strait Islanders*, 'cultuurhelden' (ook 'cultuurheroën'), d.i. figuren die dermate machtgeladen zijn dat zij b.v. riten of ook planten invoeren die 'heilbrengend' zijn voor de gewone mensen. Zonder duidelijke verwijzing naar een of ander Opperwezen 'veroorzaken' zij leven en redding uit de nood.

3.2. O.c, 70.- Weerom een steekproef.

De Shilluk (Z. Soedan) hebben het over "de Grote Geest", Tsjuok. Hij is schepper en heer. Maar hij is "deus otiosus", d.i. "een god die niet tussenkomt". Hij krijgt dan ook geen erediens. Wel klinkt het in geval van ziekte "Ya da Tsjuok" ("Ik ben ziek") en n.a.v. de dood "Anake Tsjuok" ("Hij is dood").

Hofmayr, een missionaris, vertaalt 'Tsjuok' door 'ondoorgroendelijk' (versta: inzake macht). Hij is de bestaansreden van ziekte en dood op zijn verheven wijze.- Als begroetingsformules zeggen de Shilluk "I kal Tsju ok" (Tsjuok leidde u tot hier), "I miti Tsjuok" (Tsjuok houdt u in stand) en "Kali i Tsjuok" (Tsjuok voert u aan). Hij is de grote schijnbaar afwezige 'Veroorzaker'.

Ziedaar een duidelijke overal met veel varianten aantrefbare rangorde inzake macht of levenskracht en dus inzake veroorzakingsvermogen.

Monotheïsmen.

A. Lang en W, Schmidt opperden het denkbeeld 'oermonotheïsme', d.i. mening dat een oercultuur - gespreid over groepen mensen die men heden 'primitieven' heet - een éne God of Opperwezen huldigde. Daarvan zijn nog sporen te vinden bij de huidige primitieven.

Waarop o.m. R. Pettazzoni benadrukt dat de term ‘monotheïsme’ meer dan dat omvat: jagersculturen vereren de éne Heer der dieren; veetelerculturen geloven in de éne Hemelse Vader; akkerbouwerculturen kennen de éne Moeder Aarde, terwijl jodendom, christendom en in hun spoor islam de éne God huldigen (niet zonder varianten).

De Bijbel in ieder geval is formeel. - *Gen. 1:1* zegt: “In het begin schiep God hemel en aarde”, waarbij “hemel en aarde” betekent “het geordende heelal”. God is de absolute Veroorzaker o.g.v. absolute levenskracht, ‘geest’, zoals *Wijsh, 12:1* het zegt:

“Uw onbederfelijke geest is in alle dingen”. De term ‘bara’, scheppen, wordt uitsluitend van God gezegd. En in *Gen. 6:3* maakt God overduidelijk dat zijn ‘geest’, levenskracht, redt uit ondergang terwijl “vlees”, moreel ondermaatse levenskracht, ondergang (in dit geval de zondvloed) ‘veroorzaakt’. Indien de term ‘monotheïsme’ ergens zuiver en absoluut is, dan in dergelijke Bijbelse uitspraken. De rest wordt Bijbels gezien geïdentificeerd als ‘benaderingen’.

Meteen wordt duidelijk dat het begrip ‘macht’ (kracht, levenskracht, mana) het sacrale begrip bij uitstek is dat reikt van de laagste werkelijkheden tot het hoogste Opperwezen.